

UOT: 544.01:546.05

TİOASETAMİD VƏ STİBİUM(III) XLORİD ƏSASINDA NANOÖLÇÜLÜ Sb_2S_3 BİRLƏŞMƏSİNİN ALINMASI**Q.M.Hüseynov¹, N.A.Məmmədova², H.Ə.İmanov¹**¹AMEA Naxçıvan Bölməsi Təbii Ehtiyatlar İnstitutu

Az 7000 Naxçıvan, H.Əliyev pr. 35; e-mail: qorxmazhuseynli@rambler.ru

²AMEA-nın akad. M.Nağıyev adına Kataliz və Qeyri-üzvi Kimya İnstitutu
AZ 1143, Bakı, H.Cavid pr. 113; itpcht@lan.ab.az

Differensial-termiki (DTA), rentgenfaza (RFA), skanedicci elektron mikroskopik (SEM) analiz metodları vasitəsi ilə tioasetamid və stibium(III) xlorid əsasında nanoölçülü Sb_2S_3 birləşməsinin alınması şəraiti tədqiq edilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, 2 mmol $SbCl_3$ və 3 mmol $CH_3-CS-NH_2$ nisbətindəki qarışığının suda məhlulunda 180 °C-də alınan bu Sb_2S_3 birləşməsi nanoçubuq (uzunluğu 3–5 μm , diametri 30–80 nm) formasındadır. DTA nəticələrinə əsasən, nanoölçülü Sb_2S_3 birləşməsi 545 °C-də konqruent əriyir. RFA nəticələrinə əsasən, nanoölçülü Sb_2S_3 birləşməsi ortorombik quruluşda (f.q.: $Pnma$: $a=1.1201$ nm, $b=1.1241$ nm, $c=0.3802$ nm) olduğu müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: sürmə(III) sulfid, tioasetamid, hidrotermal sintez, nanoçubuq, formalaşma, çöküntü, tioasetamid.

GİRİŞ

Sürmənin xalkogenidləri yarımkəçirici materiallar olub, yüksək fotohəssaslığa malikdirlər. Ona görə də bu birləşmələr fotorezistorlarda, fotoelementlərdə və elektron-süa qurğularında yarımkəçirici materiallar kimi geniş istifadə edilir [9-13].

Ədəbiyyatda sürmə(III) sulfidin bir sıra alınma metodları haqqında məlumatlara rast gəlinir. Belə ki, bu birləşmə solvotermal, termiki parçalanma, mikrodalğalı sintez, vakuumda buxarlanma, vakuumda elementar componentlərdən birbaşa sintez, hidrotermal

sintez və s. metodlarla sintez edilmiş və bir sıra fiziki-kimyəvi xassələri öyrənilmişdir [1-15].

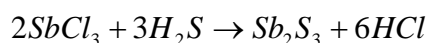
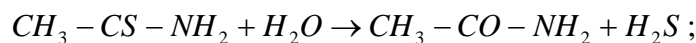
Sb–S sisteminin faza diaqramına əsasən, Sb_2S_3 birləşməsi 550 °C-də konqruent əriyir. Bu birləşmə rombik sinqoniyada kristallaşır: (F.q.: $Pnma$) $a=1.122$ nm, $b=1.130$ nm, $c=0.384$ nm [5-13].

İşdə Sb_2S_3 birləşməsinin stibium(III) xlorid və tioasetamid qarışığının suda məhlulunda hidrotermal şəraitdə sintezinin nəticələri verilmişdir.

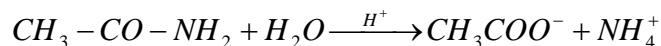
TƏCRÜBİ HİSSƏ VƏ NƏTİCƏLƏRİN MÜZAKİRƏSİ

Sb_2S_3 birləşməsinin sintez etmək üçün başlanğıc maddə kimi, kimyəvi təmiz stibium(III) xlorid ($SbCl_3$) və tioasetamiddən ($CH_3-CS-NH_2$) istifadə edilmişdir. 20 ml 0.1 M $SbCl_3$ (tərkibində 2 mmol Sb olur) məhlulun üzərinə 10 ml 2.25%-li tioasetamid (tərkibində 3 mmol S olur) məhlulu əlavə edilmişdir. Alınmış məhlul maqnitli qarışdırıcıda 60 °C temperaturda 15 dəqiqə müddətində qarışdırıldıqdan sonra teflondan hazırlanmış avtoklava (100 ml) daxil

edilmişdir. Avtoklav mikrodalğalı qızdırıcısına (Speedware four BERGHOF - Almaniya) yerləşdirildikdən sonra 180 °C-də 12 saat müddətində saxlanılmışdır. Sintez başa çatdıqdan sonra çöküntü şüşə filtdən süzülmüş, əvvəlcə 0.01 M HCl məhlulu, sonra isə ultratəmiz su ilə yuyulmuşdur. Təmizlənmiş çöküntü 80 °C temperaturda 1 saat müddətində vakuumda qurudulmuşdur. Baş verən reaksiyaların tənliliklərini aşağıdakı kimi göstərmək olar:

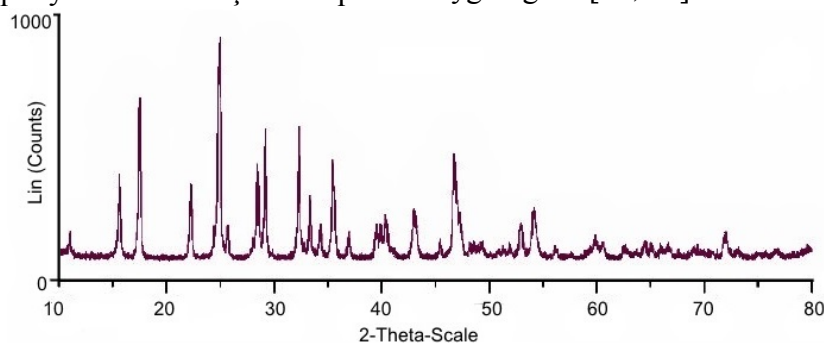
Sb_2S_3 birləşməsinin formalaşmasında reaksiya məhsulu – asetamid də iştirak edir. Məhluldakı asetamid turş mühitdə hidrolizə uğrayır:

Alınmış asetat və ammonium ionları Sb_2S_3 birləşməsinin hissəciklərin aqreqasiyasının qarşısını alır və formalaşmanı təmin edir.

RFA (2D PHASER “Bruker”, CuK_{α} , 2θ , 10-80 dər.) nəticələrinə əsasən, müəyyən edilmişdir ki, alınmış çöküntünün faza tərkibi Sb_2S_3 birləşməsindən ibarətdir (şək. 1). Müəyyən edilmişdir ki, Sb_2S_3 birləşməsi ortorombik sinqoniyada kristallaşır və qəfəs

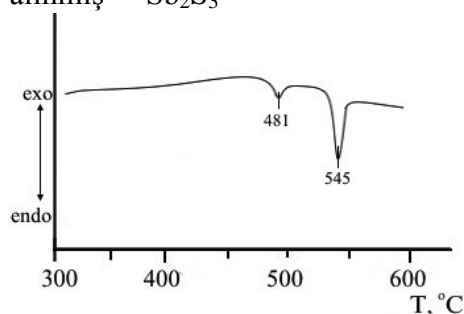
parametrləri: (f.q.: $Pnma$) $a=1.1201$ nm, $b=1.1241$ nm, $c=0.3802$ nm olmuşdur. Qəfəs parametrlərində qismən azalma müşahidə olunur. Bunun səbəbini Sb_2S_3 birləşməsinin kiçik hissəciklərində atomlar arasında kompensasiya olunmamış rabitələrin olması ilə izah etmək olar. Buna baxmayaraq rentgenoqramdakı intensivlik maksimumlarına uyğun gələn piklər digər işlərin nəticələri ilə uyğun gəlir [14, 15].

Şəkil 1. Sb_2S_3 birləşməsinin difraktoqramı

Sb_2S_3 birləşməsinin DTA (piometr HTP-70, cihaz Термоскан-2) əyrisində 481 və 545 $^{\circ}C$ -də iki endotermik effekt müşahidə olunur. 545 $^{\circ}C$ -dəki endotermik effekt birləşmənin ərimə temperaturuna uyğundur. Fikirimizcə, 481 $^{\circ}C$ -dəki endotermik effekt birləşmənin polimorf çevrilmə və yaxud iri aqreqatları əmələgəlmə temperaturunu ifadə edir. Göründüyü kimi, alınmış Sb_2S_3

birləşməsinin ərimə temperaturu onun monokristalının ərimə temperaturundan (550 $^{\circ}C$) 5 $^{\circ}C$ aşağıdır. Bunun səbəbini onun nanoçubuq formasında olması ilə izah etmək olar. Məlumdur ki, maddənin nanohissəciklərinin ərimə temperaturu onun monokristalının ərimə temperaturundan aşağıdır.

Şəkil 2. Sb_2S_3 birləşməsinin DTA əyrisi

Sb_2S_3 birləşməsinin stexiometrik tərkiblərini dəqiqləşdirmək üçün alınan

çöküntünün tərkibinin element analizi (Launch Trion XL dilution refrigerator – OXFORD

cihazında) aparılmışdır. Alınan nəticələrə əsasən, birləşmənin tərkibindəki sürmə və kükürdün kütlə və atom nisbətləri təyin edilmişdir (cədv. 1).

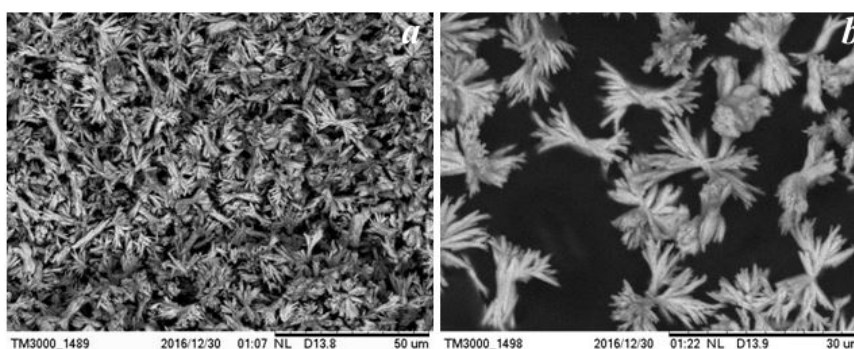
Cədvəl 1. Sb_2S_3 birləşməsinin element analizinin nəticələri

Çöküntünün kütləsi, mq	Sb		S	
	kütlə,%	at.%	kütlə,%	at.%
147.2	71.53	39.77	28.47	60.23

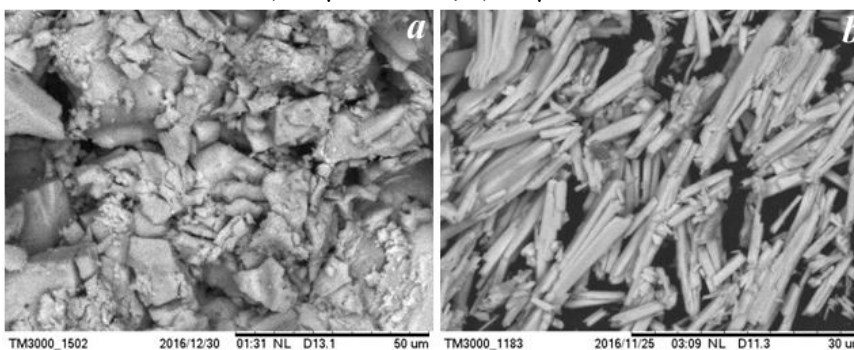
Cədvəldə verilmiş nəticələrə əsasən, müəyyən edilmişdir ki, alınan çöküntünün stexiometrik tərkibi Sb_2S_3 birləşməsinə uyğundur.

Alınmış Sb_2S_3 birləşməsinin mikromorfologiyası HİTACHI TM3000 markalı mikroskopla tədqiq edilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, alınmış Sb_2S_3 birləşməsi uzunluğu 5–7 μm , diametri 10–80 nm olan nanoçubuqlardan təşkil olunub. Nanoçubuqların səthi hamar və çox təmizdir. Tərkibdə amorf faza müşahidə olunmur. 180 $^{\circ}C$

də alınmış Sb_2S_3 birləşməsinin şaxəli formalı nanoçubuqları şəkl. 3-də göstərilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, Sb_2S_3 nanoçubuqlarının formalaşması və onların ölçüsü temperaturdan, emal müddətindən, ilkin komponentlərin və tioasetamidin qatılığından asılıdır. Belə ki, ilkin reaksiya qarışığını 100 $^{\circ}C$ -də 5 saat termiki emal etdikdə formalaşma tam baş vermir və sistemdə amorf faza alınır (şək. 4, a). 140 $^{\circ}C$ -də isə prizma formalı nano- və mikroçubuqlardan ibarət (uzunluğu 7–10 μm , eni 30–150 nm) iri aqreqatlar əmələ gəlir (şək. 4, b).

Şəkil 3. 180 $^{\circ}C$ -də alınmış Sb_2S_3 birləşməsinin mikroşəkilləri: a) 50 μm sahədə; b) 30 μm sahədə.

Şəkil 4. 100 $^{\circ}C$ (a) və 140 $^{\circ}C$ (b)-də alınmış Sb_2S_3 birləşməsinin mikroşəkilləri

Temperaturu 140 $^{\circ}C$ -dən 180 $^{\circ}C$ -ə artırıqda nanoçubuqların ölçüsü azalır. Məlumdur ki, asetamid turş mühitdə

davamsızdır. Lakin buna baxmayaraq onun hidroliz məhsulları Sb_2S_3 birləşməsinin fərdiliyinə təsir etmir. Temperatur artıqda

Sb₂S₃-ün səthində adsorbsiya olunmuş asetamidin hidrolizi sürətlənir. Bu da çubuqların hissəcikləri arasındakı gərginliyi artırır və onların budaqlanmasına səbəb olur. Məhlulda əmələ gələn asetat və ammonium ionları aqreqasiyanın qarşısını alır, yəni hissəciklərin səthində adsorbsiya olunaraq onların böyüməsinə mane olur.

İşdə həmçinin, Sb₂S₃ birləşməsinin çıxımına mühitin pH-nın (pH METER-pH410 "AKBИЛЮН") və temperaturun təsiri də tədqiq edilmişdir (cədv. 2).

Cədvəl 2-dən görüldüyü kimi, Sb₂S₃ birləşməsinin maksimum çıxımı pH=6÷7 və T=140÷180 °C müşahidə olunur.

Cədvəl 2. Sb₂S₃ birləşməsinin çıxımına mühitin pH-nın və temperaturun təsiri

Temperatur, °C	pH	Çıxım, %
100	4	94.65
120	5	94.96
130	5.5	96.33
140	6	97.01
160	6.5	97.84
180	7	97.92

NƏTİCƏ

Sulu məhlulunda 140-180 °C temperaturda stibium(III) xlorid və tioasetamidin qarşılıqlı təsiri nəticəsində nanoölçülü Sb₂S₃ birləşməsi alınır. Temperatur

artdıqda hissəciklərin ölçüsü azalır. Hissəciklərin ölçüsü azaldıqda Sb₂S₃ birləşməsinin ərimə temperaturu və qəfəs parametrləri də müvafiq olaraq azalır.

REFERENCES

1. Baghbanzadeh M., Carbone L., Cozzoli P.D., Kappe C.O. Microwave-assisted synthesis of colloidal inorganic nanocrystals. *Angew. Chem. Int. Edit.* 2011, 50, pp. 11312–11359.
2. Castro J. R. et al. Formation of antimony sulfide powders and thin films from single-source antimony precursors. *J. Mater. Chem.* 2008, 18, pp. 5399–5405.
3. Cuang Yi Chen, Bin Dneg, Cuo-Bin Cai, Tie-Kai Zhang, Wen-Fei Dong, Won-Xi Zhang and An-Wu Xu. The Fractal splitting growth of Sb₂S₃ and Sb₂Se₃ hierarchical nanostructures. *J. Phys. Chem. C.* 2008, 112, pp. 672-679.
4. Espinors J. P. et al. ¹²¹Sb Moëssbauer and X-ray photoelectron spectroscopy studies of the electronic structure of some antimony misfit layer compounds. *Chem. Mater.* 1997, 9, pp. 1393–1398.
5. Han Q., Lu J., Yang X., Lu L., Wang X.A. Template-free route to Sb₂S₃ crystals with hollow olivary architectures. *Cryst. Growth Des.* 2008, 8, pp. 395–398.
6. Juarrez B.H., Rubio S., Sarnchez-Dehesa J. Lopez C. Antimony Trisulfide Inverted Opals: Growth, Characterization, and Photonic Properties. *Adv. Mater.* 2002, 14, pp. 1486–1490.
7. Lim C.S. et al. Hole-conducting mediator for stable Sb₂S₃-sensitized photoelectrochemical solar cells. *J. Mater. Chem.* 2012, 22, pp. 1107–1111.
8. Liu C.P., Wang H.E., Hg T.W, Chen Z.H., Zhang W.F., Yan C., Tang Y.B., Bello İ., Martinu L., Zhang W.İ. and İha S.K. Hibrid photovoltaic cells based on ZnO/Sb₂S₃/P3HT heterojunctions. *Phys. Status solidi B*249. 2012, no.3, pp. 627-633, DO/10.1002/pssb.201147393.
9. Lou W., Chen M., Wang X., Liu W. Novel single-source precursors approach to prepare highly Uniform Bi₂S₃ and Sb₂S₃ nanorods via a solvothermal treatment. *Chem. Mater.* 2007, 19, pp. 872–878.

10. Mann S. Self-assembly and transformation of hybrid nano-objects and nanostructures under equilibrium and non-equilibrium conditions. *Nat. Mater.* 2009, 8, pp. 781–792.
11. Ota J., Srivastava S.K. Tartaric acid assisted growth of Sb_2S_3 nanorods by a simple wet chemical method. *Cryst. Growth Des.* 2007, 7, pp. 343–347.
12. Parise J. B. An antimony sulfide with a two-dimensional, intersecting system of channels. *Science* 251, 1991, pp. 293–294.
13. Salinas-Estevaner P., Sarnchez E.M. Preparation of Sb_2S_3 Nanostructures by the Ionic Liquid-Assisted Sonochemical Method. *Cryst. Growth Des.* 2010, 10, pp. 3917–3924.
14. Veith G.M. et al. Thermal stability and catalytic activity of gold nanoparticles supported on silica. *J. Catal.*, 2009, 262, pp. 92–101.
15. Yang R.B. et al. Pulsed Vapor-Liquid-Solid Growth of Antimony Selenide and Antimony Sulfide Nanowires. *Adv. Mater.* 2009, 21, pp. 3170–3174.

OBTAINING OF NANOSIZED COMPOUND Sb_2S_3 ON THE BASIS OF TIOASETAMID AND ANTIMONY (III) CHLORIDE

G.M.Huseynov¹, N.A.Mammadova², H.A.Imanov¹

¹*Nakhchivan Branch, National Academy of Sciences of Azerbaijan,
Institute of Natural Resources
H.Aliyev Ave., 35, AZ 7000, Nakhchivan-city, Azerbaijan Republic
e-mail: qorxmazhuseynli@rambler.ru*

²*Acad. M.Nagiyevev Institute of Catalysis and Inorganic Chemistry
H.Javid Ave. 113, Baku AZ 1143, Azerbaijan
Received 29.05.2017.*

Methods of differential-thermal (DTA), roentgen-phase analysis (RFA), scanning electron microscopy (SEM) analysis made it possible to examine conditions for obtaining the compound of nanosized Sb_2S_3 on the basis of thioacetamide and antimony (III) chloride. It found that at 180 °C the compound Sb_2S_3 in the form of nanorods is obtained out of water solution mixture at ratio 2 mmol $SbCl_3$ and 3 mmol $CH_3-CS-NH_2$ (length of 3-5 μm , diameter 30-80 nm). According to the DATA, nanosized compound Sb_2S_3 concurrently melts at 545 °C. As for the RFA, it revealed that the Sb_2S_3 compound is located in the orthorhombic structure (S.gr. Pnma: $a = 1,1201$ nm, $b = 1,1241$ nm, $c = 0,3802$ nm).

Keywords: antimony sulfide (III), hydrothermal, conditions, nanorod, formation, sediment, thioacetamide

ПОЛУЧЕНИЕ НАНОРАЗМЕРНОГО СОЕДИНЕНИЯ Sb_2S_3 НА ОСНОВЕ ТИОАЦЕТАМИДА И ХЛОРИДА СУРЬМЫ (III)

Г.М.Гусейнов¹, Н.А.Мамедова², Г.А.Иманов¹

¹*Нахчыванское Отделение Национальной АН Азербайджана
Институт Природных Ресурсов*

AZ 7000 г. Нахчыван, ул.Г. Алиева 76; e-mail: qorxmazhuseynli@rambler.ru

²*Институт катализа и неорганической химии им. акад. М.Нагиева НАН Азербайджана
AZ 1143 Баку, пр. Г.Джавида 113; e-mail: itpcht@lan.ab.az*

Методами дифференціально-термічного (ДТА), рентгенофазового (РФА) и сканирующего электронного микроскопического (СЕМ) методов анализа исследованы условия получения наноразмерного соединения Sb_2S_3 на основе тиацетамидом и хлорида сурьмы (III). Установлено, что при температуре $180\text{ }^{\circ}\text{C}$ из водного раствора смеси при соотношении 2 ммоль $SbCl_3$ и 3 ммоль $CH_3-CS-NH_2$ получается соединение Sb_2S_3 в виде наностержней (длиной 3-5 μm , диаметр 30-80 нм). По данным ДТА наноразмерное соединение Sb_2S_3 конгруэнтно плавится при температуре $545\text{ }^{\circ}\text{C}$. По данным РФА определено, что Sb_2S_3 находится в орторомбической структуре (Пр.гр. Рпта: $a=1.1201\text{ nm}$, $b=1.1241\text{ nm}$, $c=0.3802\text{ nm}$).

Ключевые слова: сульфид сурьмы (III), гидротермальный синтез, среда, наностержень, формирование, осадок, тиацетамид.

Redaksiyaya daxil olub 29.05.2017.